

Мирослава Крупка
кандидат філологічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне

КОРЕКЦІЯ КУЛЬТУРНОГО СТЕРЕОТИПУ ЗАРОБІТЧАНКИ У РОМАНІ БАРБАРИ КОСМОВСЬКОЇ «УКРАЇНКА»

У романі «Українка» Барбара Космовської історію сконструйовано як оповідь про трудову міграцію, проте на перший план виходять проблеми, пов'язані з історичними польсько-українськими протистояннями, які стали частиною колективної травмованої свідомості сучасного покоління і провокують упереджене ставлення місцевого населення до чужинців. Письменниця зауважує, що минуле формує парадигму сьогоднішніх міждержавних і міжлюдських стосунків, і цей аспект стає одним із наскрізних у художній концепції твору про українську заробітчанку. Головна героїня роману прагне не виділятися у натовпі, проте вимовлене вголос українське слово справляє приголомшуючий ефект: «Дивляться з якимсь осудом /.../ від неї чекають якихось пояснень. Більш ніж упевнена – політичних. А може в її бік спрямовані територіальні претензії, що якимсь незанимаючим пактом окреслені й мають глибоке суспільне значення. А вона, дурненька, не розуміє. Може, звинувачують тут її, Іванку Матвієнко, за Катинь чи ліс у Биківні» [2, с. 56]. Таким чином українка почувається причетною до політичної історії і несе відповідальність не лише особисто за себе, а й за весь народ.

Також одним із конфліктних питань міждержавних відносин є осмислення феномену заробітчанства у польській культурній свідомості. Барбара Космовська пропонує подивитися на українців з точки зору корінного населення, тобто застосовується принцип

переакцентування фокусу бачення. На нашу думку, такий підхід до інтерпретації цього явища стане ще одним кроком на шляху до паритетного діалогу двох сусідніх народів. Авторка свідомо ідеалізує свою героїню, аби підкреслити позитивність українців всупереч загальноприйнятим уявленням. «Я створила Іванку, щоб вона допомогла нам зрозуміти – ми, українці і поляки, насправді дуже близькі народи ... Я дуже хочу, щоб мої земляки навчилися розуміти і співчувати людям, які живуть поряд, які працюють у нас» [4]. У художніх ситуаціях роману пересічні поляки переважно схильні демонструвати свою вищість над чужинцями. Колективна рецепція базується на ворожнечі та агресії. Власниця піцерії, жорстока і цинічна Іга, навіть не вважає заробітчани за людей. Подібну позицію займає і сусід: сам мешкає у непридатних умовах, постійно користується із послужливості Іванки (продукти позичить, домашньою їжею поділиться), проте глузує з її маргінального статусу в польському соціумі. Донька Великої Пані так само працює помічницею по господарству Нью-Йорку, однак це не заважає жінці жорстко контролювати свою наймичку. Культурна свідомість поляків позначена лицемірством і прагненням вивищитися шляхом приниження слабших. «Космовська зважається зайти у власний будинок з чорного входу: показує Польщу такою, якою вона постає перед заробітчанами. Польщу, яка починається з центрального вокзалу. Підозріливу і дратівливу, часто байдужу і зверхню. Може, через власні задавнені комплекси і проблеми» [1], – слушно зауважує філологиня Олена Галета. Водночас авторка показує й інший бік ментальності поляків – запобігання перед чужоземцями: «Уже давно помітила, що по-англійськи у Польщі живеться легше» [2, с. 169].

Героїня роману – музикантка, яка наважилася залишити Батьківщину, заради втілення мрії про «домашнє вогнище» – розкішний дім із каміном та музичною кімнатою, де знайдеться місце і для обох матерів (її та коханого), і для котів, і для дітей. Її доля – це художньо відображені проблеми економічного та соціального рівнів життя всіх сучасних українців. Змодельовано новий соціальний тип – жінки-заробітчани, яка заради кращого життя у майбутньому, відмовляється від повноцінного сьогодення. Вибір героїні вимушений. Не маючи підтримки рідних, утративши надію на поліпшення матеріального стану в Україні, вона вирушає

на заробітки, прирікаючи себе на довготривале життя без власного простору, – і потрапляє в ситуацію приниження гідності. Стереотипне сприйняття українців у Польщі героїня трактує і як національну образу: «Заболіло. Також від імені українського народу /.../ Жінка з ганчіркою не означає, що вона ганчірка» [2, с. 162].

У романі широко представлений екзистенційний досвід людини, яка залишилася без Батьківщини. У сучасній гуманістиці глобалізаційні процеси знаходять своє відображення через дискутування понять «чужий», «ідентичність», «емігрант», «нація». Так, Юлія Кристева зауважує, що чужинець починається тоді, коли виникає усвідомлення своєї відмінності, і закінчується тоді, коли ми всі визнаємо себе чужими, бунтуємо проти зв'язків та спільнот [3, с. 7]. На початку перебування у Польщі українка відкрита до діалогу зі світом і активно прагне самореалізації, апелюючи до власного досвіду, цінностей, що є базовими у її попередньому житті. Показовим є епізод, коли Іванка з ентузіазмом взялася шукати роботу серед газетних оголошень і відразу ж натрапила на прийнятні варіанти, які насправді виявилися пропозиціями секс-індустрії. Ця перша поразка дала їй зрозуміти, що вона перебуває у новій ситуації – моральній, культурній, економічній, географічній, політичній, і заради фізичного виживання, іноземка змушена була прийняти свою другосортність: «Достатньо двох слів із чужим акцентом, щоб її образили чи зігнорували» [2, с. 88]. Усвідомлення свого підневільного становища для Іванки було важким і травматичним. Щоб вижити і не позбутися заробітків, вона змушена терпіти приниження, що означає контроль над емоціями і насильство над тілом. Відповідно до соціального статусу «прибиральниці» підлаштовує і зовнішність. Приміряння героїнею чужих ролей приводить до нівеляції особистості. Дисбаланс між правами й обов'язками, робота, що спустошує душу, неприродна стриманість, що виражається у дозованості емоцій, їх пригнічуванні, а також систематичні стреси, що проявляються на психологічному та фізіологічному рівнях, руйнують тіло й душу Іванки, розбалансовують її як особистість. Візія тимчасовості визначає її сьогодення. При тому Барбара Космовська акцентує увагу на притаманній Іванці здатності «одомашнювати» навіть чужий та ворожий простір. Вона навчилася радіти зарплатні, що ніби наближувала день її повернення в Україну, тобто включилися

психологічні мотиви самозахисту, які зводять множинність життєвих перспектив до побутової ситуації.

Любовна лінія роману дозволяє осмислити феномен чужини з ракурсу міжособистісних стосунків. Саме заради щасливого і забезпеченого майбутнього з Миколою, Іванка покинула успішну кар'єру музикантки і науковця та розірвала стосунки із рідними. Понад усе вона прагнула воз'єднання з коханим, проте уже при першій зустрічі відчула комунікативний дисбаланс. Із часом ситуація відчуженості між колись найближчими людьми лише поглиблюється. Важливим чинником художнього задуму є акцентування світоглядного конфлікту персонажів, водночас непосильна праця вбиває і фізичне бажання, хоча кожен робить спроби реанімувати любовні почуття, проте на це не вистачає життєвих ресурсів. Психологічний дискомфорт від невинуватих сподівань характеризує стан кожного з героїв. Микола також не здатний прийняти «нову» кохану, оскільки і її чужина змінила до непізнаваності: «Куди поділася та львівська дівчина, через яку йому всі заздрили?» [2, с. 70]. Врешті-решт обоє героїв усвідомлюють, що вони стали чужими: «Ніби ця Варшава їх погубила. Наче їм колишні зізнання та пестоші відібрала втома, а плани будиночка з музичною кімнатою залили невидимі сльози» [2, с. 131]. Незахищеність, страх перед невідомістю, невпевненість у правильності прийнятого рішення, фізичне виснаження привели до розриву стосунків і краху мрій, кожен із партнерів відчувається ошуканим.

У романі відтворено широку амплітуду душевного життя головної героїні: від надії на щасливе майбутнє у власному домі, побудованому на зароблені у Польщі гроші, до констатації життєвої поразки, завданої чужиною: «Полюбила б це місто, якби дало їй шанс. Але не дало. Поскупилося на друзів, приємні спогади. Обрушилось на Іванку, усамітнило її і виплюнуло» [2, с. 211]. З розгортанням сюжетної дії все виразніше вимальовується комунікативний розрив між своїм та чужим світами. Відтак українка усвідомлює безперспективність перебування у цій країні, визнає помилковість життєвої стратегії заробітчання і, збагачена новим досвідом, збирається повертатися на батьківщину, корегуючи життєвий напрямок.

Трагічний фінал роману виразно демонструє ідею пріоритетності національної ідентифікації над індивідуальною. (Хоч Іванка і була

симпатичною вбивці, проте мотивацією його злочину стала саме національна приналежність жінки). Крім того, цю ідею увиразнює і назва твору: «Українка».

Сучасні гуманітарні дослідження свідчать про потребу пізнавати іноземний простір, але, разом з тим, наголошують на складності міжкультурного діалогу. У романі Барбари Космовської «Українка» перебування героїні за кордоном позначене водночас прагненням зрозуміти іншого і загостреним відчуттям власного «я». У такій ситуації відбувається переосмислення не лише особистого досвіду, але історичної складової польсько-українських відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1.Галета О. Вихід у світ, або Казка про українську Попелюшку [Електронний ресурс] / О.Галета. – Режим доступу до джерела: <https://zbruc.eu/node/9601>

2.Космовська Б. Українка / Б. Космовська / пер. з пол. О.Теслюк. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. – 224с.

3.Кристева Ю. Самі собі чужі / Ю. Кристева / пер. з фр. П. Таращука. – К. : Основи, 2004. – 250 с.

4.Сливинський О. Польський варіант свободи, або Інший погляд на нас самих [Електронний ресурс] / О. Сливинський. – Режим доступу до джерела: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/07/5/214555/>